

НАУКОВЕ БЕЗСМЕРТЯ, СТВОРЕНЕ ВЛАСНОРУЧ (до 120-річчя Аркадія Вікторовича Добровольського)

У 2005 р. минуло 120 років від дня народження Аркадія Вікторовича Добровольського, кандидата історичних наук, одного з українських «стовпів» польової археології ХХ ст. Його розвідкових відкриттів, наукових та охоронних до-сліджень-розкопок, здійснених в окремі роки, нині вистачило б для успішного річного звітування досить великої науково-дослідної археологічної установи. Загальний же обсяг проведених ученим досліджень просто вражає.

«Непосидючість», бурхливий науковий темперамент А.В. Добровольського зробили його «своїм» для багатьох сучасних науково-освітніх і громадських установ. Це і Одеський державний університет, у якому навчався Аркадій Вікторович, Одеський археологічний музей, Херсонський державний університет, Херсонський краєзнавчий музей, Дніпропетровський історичний музей, Інститут археології АН УРСР, Київський університет ім. Т.Г. Шевченка, у якому він працював, а також Херсонська та Дніпропетровська інспекції охорони пам'яток й інспекції усіх областей, де вчений проводив свої охоронні археологічні дослідження.

Цікаво, чи згадали про ювілей А.В. Добровольського — безумовно, яскравої особистості й видатного археолога-дослідника — у перелічених установах? На жаль, музеї, підпорядковані

Міністерству культури і туризму, перетворилися на культурно-освітні заклади, де наукова робота знаходиться, фактично, під негласною заборною. Інспекції ж охорони пам'яток перетворено міністерством на бюрократичні «відсидки», де археологам просто немає місця. Кому ж там згадувати про якогось «минулого» археолога?

А.В. Добровольський народився 2 березня 1885 р. у с. Полтавці, що нині знаходиться в Широківському р-ні Дніпропетровської обл. Дитячі та юнацькі роки майбутнього вченого пройшли в Одесі, де він отримав середню освіту, а згодом вступив на філософський факультет Новоросійського університету.

Ще в 1905 р., після відвідин Одеського археологічного музею, юнак зацікавився археологією, яка полонила його на все життя. Спочатку Аркадій під керівництвом відомого фахівця фон Штерна спеціалізувався на античній археології, але «класичні» старожитності на той момент були вже непогано вивчені, тому цікавили дослідника-початківця недовго. Його захопили первісні археологія і старожитності, які здавалися хоч і не такими показними, як античні, але набагато загадковішими та романтичнішими. Сам А.В. Добровольський згодом писав: «На тих старожитностях я зупинився, пристрастився, а, пізніше, і спеціалізувався»*.

Таким чином, студент-філософ Аркадій Добровольський з 1905 до 1910 р. активно вивчав археологію, допомагав працівникам Одеського археологічного музею, а відтак, ще до закінчення університету, став фахівцем з давньої історії Північного Причорномор'я. Крім того, ще у студентські роки Аркадій розпочав активне дружнє листування науково-дискусійного характеру з херсонським археологом, засновником Херсонського музею старожитностей, Віктором Івановичем Гошкевичем, який уподобав юнака з неординарним мисленням та відданістю археології і неодноразово запрошував його до себе.

Улітку 1910 р. А.В. Добровольський уперше приїхав до Херсона. Місцевий музей старожитностей і особливо В.І. Гошкевич справили на

* Усі спогади А.В. Добровольського надано за матеріалами особистого архіву вченого — Фонд АД20 (особисті документи) в науковому архіві Інституту археології НАН України.

нього величезне враження. На той час Віктор Іванович проводив розкопки курганів під Херсоном і запропонував Аркадію розкопати один із них під його наглядом. Дослідник-початківець зробив це так натхненно й професійно, що Гошкевич визнав за Добровольським перспективне археологічне майбутнє. За збігом обставин, ці розкопки дійсно стали вирішальними в археологічній долі Добровольського, адже вони підготували його до подій, що відбулися через 2 роки.

1912 р. А.В. Добровольський закінчив університет і відразу розпочав власну археологічну практику, протягом 1912—1913 рр. розкопуючи курган у передмісті Одеси (район Слободки-Романівки). Аркадій Вікторович описав ті події у своїй науковій автобіографії: «Це був, так би мовити, вже цілком офіційний мій вступ до археології». І хоча на авторство цих розкопок претендували деякі члени Одеського товариства історії та давнини (мотивуючи це тим, що Добровольський не був членом цього товариства), досліднику вдалося відстояти свої авторські права. Результати розкопок було опубліковано в «Записках...» товариства 1915 р. Це була перша наукова публікація А.В. Добровольського.

З огляду на несприятливу для себе ситуацію в одеській археології, Добровольський переїхав до Херсона. Незважаючи на чудові стосунки з В.І. Гошкевичем, у Аркадія Вікторовича виникли деякі проблеми з роботою у Херсонському музеї старожитностей, пов'язані, можливо, з конкуренцією з боку прийомної доньки В.І. Гошкевича — І.В. Фабриціус. Що насправді відбувалося, залишається таємницею, але науковим співробітником музею вчений став лише в 1925 р., одночасно викладаючи в Херсонському інституті народної освіти. Зауважимо, що 1915—1925 рр. — наразі є найменш відомим етапом в особистому житті А. Добровольського.

З погляду археології це був досить плідний етап. Відомо, що за період з 1914 до 1928 р. А.В. Добровольський розкопав кілька курганів, досконало обстежив береги р. Інгулець у його нижній течії (між Дніпром та с. Мала Сейдеменуха), де відкрив і вивчав поселення, досліджував поселення доби бронзи біля м. Берислав та с. Нова Олександрівка. Тоді ж вийшло кілька його публікацій, присвячених результатам здійснених досліджень.

З 1928 р. А.В. Добровольського було залучено до робіт Дніпробудівської археологічної експедиції, що працювала в зоні затоплення водосховища Дніпрогесу (як до, так і після підняття рівня води). Саме тут учений здійснив величезний обсяг польових досліджень, довівши свою неперевершеність археолога-практика, і зробив неоціненний внесок у вивчення археологічних пам'яток порожистої частини Дніпра. За словами самого Аркадія Вікторовича: «тут відкрилась до того

ніким не бачена картина розвитку неоліту, енеоліту та бронзової доби, у хронологічному та культурному аспектах».

Дійсно, за обсягом проведених Дніпробудівською експедицією польових робіт це були наймасштабніші дослідження неоліту в історії української археології, так само як пам'яток-поселень доби енеоліту й бронзи. Не менш вражаючими були незгадані відкриття, що стосувалися пізніших археологічних епох.

Крім того, експедиція зробила видатні відкриття (з проведенням розкопок кількох дуже важливих стоянок) у сфері палеоліту. Особисто А.В. Добровольський у 1932 р. відкрив стоянку Кодак — першу мустьєрську пам'ятку в басейні Дніпра. У 1931 р. Аркадій Вікторович відкрив і розкопав три пізньопалеолітичні стоянки, відомі в науці під назвою Кайстрова Балка I, II, III, а в 1933 р. — стоянку Кайстрова балка IV, яка й нині, через сім десятиліть, залишається однією із найкращих пам'яток пізнього палеоліту Південної України, а на той час це було одним із найвидатніших відкриттів української археології.

Загальновідомо, що постійний брак часу, бажання врятувати від повного знищення якомога більшу кількість пам'яток археології, робили дослідження Дніпробудівської експедиції і самовіддану роботу її фахівців-археологів дійсно героїчними. А.В. Добровольський пізніше зазначав: «Багато мені довелося попрацювати для підняття авторитету експедиції Дніпробуду в цілому, а особливо стосовно своїх розкопок. Незважаючи на поспішність роботи цієї експедиції, усе ж вдалося, по-перше, виконати основні роботи в зазначений термін, а по-друге, зафіксувати розкопки звітами-щоденниками, а матеріали усі зашифрувати, кожен окремо. У цьому, насамперед, цінність робіт цієї експедиції, а це результат моєї невтомної роботи в експедиції».

Постійні дослідження А.В. Добровольського, (тоді ще співробітника Херсонського історико-археологічного музею) у Надпоріжжі зумовили його перехід у 1932 р. до Дніпропет-

ровського історико-археологічного музею, де він пропрацював 6 років. У 1938 р. Аркадій Вікторович повернувся до Одеси, але в Одеському археологічному музеї він пробув недовго. Наступного, 1939 р., А.В. Добровольського було зараховано на посаду старшого наукового співробітника Інституту археології АН УРСР. Відтоді й до останніх днів життя наукова діяльність ученого була пов'язана з Києвом та Інститутом археології.

Упродовж 1948—1949 рр. А.В. Добровольський викладав археологію у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка. Після Другої світової війни він продовжував археологічні дослідження на півдні України, а з 1951 р. повернувся до місць досліджень своєї молодості — на Нижнє Подніпров'я (він керував однією з великих охоронних експедицій зони затоплення Каховської ГЕС).

У 1954 р. А.В. Добровольського було призначено завідувачем відділу первісної археології Інституту археології АН УРСР, але передчасна

смерть у 1956 р. не дала йому можливості повною мірою розкрити свої організаторські здібності на цій посаді. Не стало Аркадія Вікторовича 27 червня 1956 р., на 72 році життя.

Аркадія Вікторовича Добровольського важко назвати кабінетним ученим. Його перу належать не більше трьох десятків опублікованих наукових праць. Він — учений-практик, який назавжди увійшов до археологічної еліти України своїми чудово проведеними розкопками низки видатних пам'яток: пізньопалеолітичної стоянки Кайстрова балка IV (1933); неолітичних й енеолітичних стоянок, поселень і могильників — Середній Стог (1927), Собачки-Вовчок (1928—1929), Виноградний Острів (1929—1930), Сабатинівського трипільського поселення (1938—1939, 1947), Ігреня (1945—1946), Чаплі (1950); поселень доби бронзи — Дурна Скеля (1928), Стрільча Скеля (1946), Сабатинівка (1947), Бабіне III (1954); Золотобалківського пізньоскіфського поселення (1951—1953).

Одержано 05.04.2005